Нада Бошковска

РЕДГОВОР

Пред вас е работата на мала група истражувач(к)и во својата рана кариера, кои за своја мисија во оваа книга си поставија да насочат светлина кон помалку видливите во историјата и со тоа да ги направат видливи. Постојат повеќе групи што остануваат невидливи или во сенка на историската светлина: тие групи биле маргинализирани во своите општества, не создале многу свои пишани дела и најчесто биле одминувани од оние коишто ги формирале официјалните дискурс и историографија. Може да стане збор, на пример, за маргинализирани општествени групи или за дискриминирани малцинства. Во нашиот случај, оние кои се невидливи ни доаѓаат од сите општествени слоеви, и во никој случај не се малцинство: книгата е посветена на македонските жени кои живееле во периодот помеѓу двете светски војни.

Македонското општество било, и до одреден степен сè уште е, многу патријархално. Она што австрискиот историчар Карл Казер го пишувал за семејството на Балканот, важи и за Македонија сè до социјалистичкиот период: огромен дел од населението живеело во селата[1], во комплексните домаќинства кои биле сочинети од неколку родовски поврзани нуклеарни семејства кои, пак, заедно

1 До 1953 година, 75 % од работоспособното население во Југославија работело во земјоделството. (Kaser 2008, 256).

формирале семејна и производствена задруга од којашто живееле. Улогите и просторот за делување биле строго дефинирани од родот и возраста. Условите за живеење во овој сиромашен регион биле на ниско ниво, и можеби токму поради тоа било важно да не се мешаат сферата на мажите со сферата на жените. Традиционалниот поредок бил одржуван од строгите правила што одредувале кој што прави и кој кому му е подреден. За жените кои се мажеле, заминувањето во ново семејство прво значело покорност, а потоа барање на сопственото место во новото семејство. Тие морале да изградат нов идентитет во комплексната семејна структура, идентитет на снаа или на золва, кои по стапувањето во брак го губеле дури и сопственото име: жената станувала „невеста“ и со тоа, доколку била повикувана по име, тоа потекнувало од името на сопругот – Кировица, Кољовица, Лазовица.

Исполнувањето на очекувањата што произлегувале од улогите секако дека можеле да бидат од помош: доколку било јасно какви се статусот и обврските на најмладата и на најстарата снаа, на пример, било полесно тие да се согласуваат и да се вклопат. Иако машките членови на проширеното семејство исто така биле подредени меѓусебно, сепак жените биле на најниското скалило во семејната хиерархија. Освен тоа, нивниот простор за маневрирање бил заточен во тесните стеги на срамот и заканата од загуба на достојноста. Сето ова не треба да нè води до погрешниот заклучок дека жените воопшто немале никакво влијание. Жените имале голема моќ, особено во улогата на мајки. Македонските народни песни се импресивно сведоштво за важната улога која ја играла „старата мајка“. Таа била емоционалниот центар на семејството и „ги држела конците“, кога, на пример, синот или ќерката требало да стапат во брак. Татковците, од друга страна, дури и да не се споменуваат во овие песни.

Жените играле изненадувачки активна улога во Македонската револуционерна организација (МРО) на крајот на 19 и на

почетокот на 20 век. Истражувањата покажуваат дека имало многу задачи што ги преземале жените, како јатаци, курирки, чуварки и пренесувачи на оружје, поттикнувачи на петиции за ослободување на затвореници или поднесувачи на жалби до конзулатите, како групите селски жени кои оделе до Битола и ефективно се жалеле до конзулите за злоупотребите од страна на локалната отоманска власт. Имало и жени кои самите земале оружје и им се придружувале на комитските чети (Boškovska 2017; Ковилоски 2008). Во народните песни се пее и за нив.

Иако во книгата се референцирани студии и пронајдоци од истражувања, општо гледано, историјата на жените сè уште е премалку застапена во македонската историографија. Од една страна, причината за тоа е фактот што досега други прашања биле доминантни во историското истражување, особено потребата за национална афирмација. Периодот помеѓу двете светски војни е обележан со бројните напори на Бугарија, на Грција и на Кралство Југославија да ги потиснат сите знаци на македонската национална свест. Дури за време на Социјалистичка Република Македонија, и само тогаш, институциите успеале да се развијат до толкав степен да им служат на сите важни делови од процесите за национална изградба: образовни институции, културни институции – музеи и театри, и конечно, создавање историска наука која станува наратор на историјата од национална перспектива. И затоа историографскиот фокус бил поставен врз други прашања, а не врз разгледување на положбата на жените или на родовите прашања воопшто. Наспроти тоа, постои засилен фокус врз националната борба и машките херои. Проблемот со соседните земји којшто Македонија го имала од својата независност дополнително ја засилил прикажаната улога на историографијата; повторно, повеќе ресурси биле давани за афирмација на македонската нација, па останатите прашања не го добиле вниманието кое го заслужуваат. Новиот меморијален пејзаж во Скопје, во којшто жените се речиси целосно отсутни, го илустрира тоа на многу добар начин.

Затоа е добредојдена иницијативата на тимот истражувач(к)и, предводени од Ивана Хаџиевска и од Јана Коцевска, кои се посветија на задачата да ги направат видливи жените од меѓувоениот период, истражувајќи за нив и, кога е тоа возможно, давајќи им име и биографија. За таа цел, тимот реши да работи со печат и периодични извори. Три списанија беа детално истражувани и за нив беа составени библиографски описи: списанието „Luč. Mesečni časopis za kulturna, ekonomska i socijalna pitanja“, печатено во Скопје во периодот 1937–1938 година, југословенскиот студентски журнал „Smena“, и списанието „Илюстрация Илинденъ“, печатено во Софија. Списанијата се важен извор, особено оние што имале одредена циркулација која дозволувала тие да влијаат и да го формираат јавното мислење. Во конкретниот случај, мора да се земе предвид дека, од една страна, населението во голем дел било неписмено, а од друга страна, авторите и уредниците на списанијата во никој случај не пишувале од позиција на слобода. Режимот во Кралство Југославија во најголем дел од времето бил репресивен и потиснувал сè што било македонско. Затоа, ретко кој се осмелувал да ги изрази отворено своите погледи доколку тие не биле во согласност со официјалните политички линии. Кога интелигенцијата од „Јужна Србија“ изразувала македонски погледи, власта интервенирала. Домашниот печат бил скоро непостоечки. Во 1938 година, низ Кралство Југославија се печателе и се објавувале 1.223 периодични наслови, од кои само 12 биле во Вардарска Бановина, меѓу кои немало ни еден дневен весник (Бошковска 2019, 327).

Државата ги поддржувала само оние печатени органи од коишто очекувала да ја засилуваат „правилната“ (српска) национална свест, додека другите наслови морало да се „гаснат“ како медиуми од политички причини. Оние кои успевале да останат активни останувале лимитирани најчесто во Скопје. Помеѓу овие печатени медиуми, коишто постоеле само кратко време, било и списанието „Luč“, истражувано во оваа книга. Тоа било продукт на македонската интелигенција и се печатело од

јуни 1937 до мај 1938 година. Некои од редовните автори биле поддржувачи на Обединетата опозиција, други на владејачката Југословенка радикална унија, но повеќето биле партиски неопределени. Нивната политичка ориентација во никој случај не била униформна, сепак српските ултранационалисти успешно повикале на гаснење на списанието (Исто, 115-6).

„Илюстрация Илинденъ“, кое за разлика од „Luč“ се издавало до 1944 година, исто така било субјект на политички влијанија. Неговите автори недвосмислено биле посветени на бугарскиот поглед врз „македонското прашање“. Ова влијание на бугарските национални интереси станува многу опипливо по приклучувањето на Бугарија на Тројниот пакт, на 1 март 1941 година. Претходно, покривањето на темите поврзани со Хитлер и со Третиот Рајх било карактеризирано со фактографски тон. Но, во бројот на списанието од април 1941 година, веднаш се забележува промена – објавен е панегирик на Цар Борис и на Хитлер. На првиот, поради сојузништвото со Германија, а на вториот, поради неговото доживување во тој контекст како божји емисар за Бугарите. Всушност, било славено постигнувањето „единство“ на Бугарите благодарение на Хитлер и тој е опеан како ослободувач и спасител на татковината на Илинденците. До колкав степен уредништвото и авторите на „Илустрација Илинден“ изразувале сопствени ставови низ овие опскурни еулогии, мора дополнително понатаму да се истражува.

Проектот врз којшто е базирана оваа книга е еден од серијата слични проекти во регионот што се фокусираат врз историјата на жените. Неговата цел е да ги комуницира пронајдоците, не само со научната заедница туку и со поширокатa заинтересирана публика. За жал, пандемијата предизвика промена на оригиналниот концепт. Како што работата во архивите и библиотеките стана отежната и скоро невозможна, тимот реши да се фокусира врз материјали достапни во дигитална форма. Оттаму, се праќа и порака дека за истражувачите станува целосно посакувано периодичните извори и печатот што

се издавал на територија на Вардарска Македонија во периодот 1918–1941 година да се истражува поинтензивно. Овие извори се делумно дигитализирани, но потребно е да се продолжи со процесите на дигитализација со цел тие да бидат подостапни за истражувачки цели. Ова особено важи за неколкуте печатени наслови што постоеле во подолг временски период на оваа територија. Веројатно помеѓу најважните наслови е месечното книжевно списание објавувано во Скопје од 1926 година, прво насловено како „Mesečni pregled“, а потоа како „Južni pregled“. Во почетоците, списанието исто така објавувало македонски народни песни и приказни пишувани на македонските дијалекти. Било уредувано од Петар Митропан, предавач на руски јазик на Филозофскиот факултет во Скопје. Списанието наскоро стекнало толку добра репутација што во него објавувале поети и писатели од цела Југославија. Успеало да опстои подолго од кое било друго списание во Македонија – сè до декември 1939 година (Исто, 324).

Мора да се нагласи дека во оваа книга фокусот на истражувањето е целосно врз етнички македонските жени. Регионот на Македонија имал и сè уште има баснословен етнички диверзитет, и секако дека е целосно посакувано да се направат видливи и жените од останатите етнички групи. Сепак, ресурсите и релативно краткото траење на проектот не дозволуваат такво проширување на истражувачкото подрачје, како ни вклучување на дополнителни специјализирани истражувач(к)и кои би можеле да опфатат повеќе групи.

Не е воопшто зачудувачки што истражувач(к)ите од тимот најдоа толку малку текстови чии авторки се жени[2]. Големите поместувања во областа на урбанизацијата, писменоста и правната еднаквост не се случиле сè до периодот на социјализмот и не вродиле со плод сè до 1960-те години. Во периодот помеѓу двете светски војни, југословенска Македонија оста-

2 Една од нив, Милица Радојковиќ, чие име го наоѓаме на страниците на „Смена“ (1931), бидејќи во Скопје во тој период не постоел Правен факултет.

нала запуштена провинција во која државата не само што не инвестирала, туку и го експлоатирала регионот, на пример со плаќање многу пониски цени за тутунот – важна и лукративна агрикултура за државата. Може да каже дека станувало збор за колонијална ситуација. Сиромаштијата била особено впечатлива, здравствената грижа скоро непостоечка, а смртноста на новороденчињата и маларијата „беснееле“ во регионот. Стапката на неписменост на населението била скоро 84 % во 1921 година и само малку се намалила во 1939 година, кога изнесувала 70 % (Исто, 264, 293; Glas Pologa 1939, 4); помеѓу жените неписмености била повисока.

Во тенкиот слој на интелектуалци имало малку жени, кои ретко станувале видливи. Потребна е интензивна архивска работа за тие да бидат лоцирани. Многу почесто, жените се јавувале како објекти на кои им се припишувале улоги и карактеристики. Поканети сте да ги погледнете текстовите на Здравко Стојкоски, на Ивана Хациевска, на Јана Коцевска, на Мања Величковска и на Фросина Крушкаровска, за да добиете слика за тоа, или за тие да ве заинтригираат и да ве упатат кон самостојно истражување на печатот, кое ќе ви биде олеснето со библиографијата составена од Марина Мијаковска.